

TRANSLYČIŲ ASMENŲ KARO TARNYBOS ĮGYVENDINIMO YPATUMAI: JAV PRAKTIKA IR SITUACIJA LIETUVOJE

Daiva Petrėnaitė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokykla

Viešosios teisės institutas

Elektroninis paštas daipet@mruni.eu

Utenos kolegijos Verslo ir technologijų fakultetas

Teisės katedra

Elektroninis paštas daiva.petrenaite@gmail.com

Pateikta 2023 m. balandžio 24 d., parengta spaudai 2023 m. gegužės 12 d.

DOI: 10.13165/JUR-23-30-1-02

***Santrauka.** Straipsnyje nagrinėjama translyčių asmenų karo tarnybos įgyvendinimo problemos. Analizuojama Jungtinių Amerikos Valstijų translyčių karo tarnybos galimybių patirtis prezidento D. Trumpo vadovavimo laikotarpiu, kai buvo susiduriama su drastiškais prezidento sprendimais uždraudžiant šių asmenų karo tarnybą, nagrinėjama teismų pozicija sprendžiant dėl to kylančius ginčus. Lietuvoje translyčiai asmenys, remiantis teisės aktais, draudžiančiais diskriminaciją, neturėtų įgyti išimčių dėl privalomosios karo tarnybos, tačiau šios teisės ir pareigos įgyvendinimas gali kelti tam tikrų problemų, kai socialinė lytis teisiškai nėra patvirtinta asmens dokumentuose, o asmuo gyvena pagal jam priimtinos socialinės lyties statusą. Pagal karinės medicinos ekspertizės išvadą jie gali būti pripažįstami kaip netinkami tarnybai dėl asmenybės ir elgesio sutrikimų.*

***Reikšminiai žodžiai:** translytis, karo tarnyba, diskriminacija, lyties keitimas.*

Įvadas

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 139 str. nurodyta, kad „Lietuvos valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo – kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė ir pareiga. Įstatymo nustatyta tvarka Lietuvos Respublikos piliečiai privalo atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą“. Taigi karo prievolė yra konstitucinė Lietuvos piliečio pareiga, skirta vyriškos lyties asmenims. Translyčiai vyriškos lyties asmenys, remiantis teisės aktais, neturėtų įgyti išimčių dėl privalomosios karo tarnybos, tačiau šios teisės ir pareigos įgyvendinimas gali kelti tam tikrų problemų, kai socialinė lytis teisiškai nėra patvirtinta asmens dokumentuose, o asmuo gyvena pagal jam priimtinos socialinės lyties statusą. Translytiškumas Lietuvoje vis dar suvokiamas kaip liga, apipinta stereotipų ir neapykantos kitioniškumui. Daug prieštaravimų kelia ir translyčių asmenų, pakeitusių moterišką lytį į vyrišką, galimybės atlikti privalomąją karo tarnybą¹ ar dirbti profesinėje karo tarnyboje. Pagal 2022 m. duomenis Lietuvoje yra 11 453 profesinės karo tarnybos kariai, 5 261 karo savanoris ir kiti savanoriškosios nenuolatinės karo tarnybos kariai, 3 800 nuolatinės privalomosios pradinės tarnybos (9 mėn.) karių². Atrodytų, kad Lietuvoje karinės tarnybos galimybės translyčiams nėra aktualios, tačiau teisinį pagrindą diskusijoms kelia tokie atvejai, kai į šauktinių sąrašą patenka translytis asmuo³.

Nuolatinė karo tarnyba gali tapti iššūkiu translyčiams dėl politinių sumetimų, nes, pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV), prezidento Donaldo Johno Trumpo (toliau – D. Trumpas) kadencijos laikotarpiu translyčiams buvo uždrausta tarnauti kariuomenėje⁴. Ir tik vėliau prezidentas Joe Bidenas tokį draudimą atšaukė. Kitas atvejis, kai 2020 m. sausio 22 d. aktyviosios tarnybos karys, štabo seržantas Hee-Soo Byunas pasirodė viešumoje kaip translytė moteris, ir kai po tokio pasirodymo jis buvo atleistas iš tarnybos dėl fizinės ir psichinės negalios⁵, vėliau nusižudė.

Šio straipsnio tikslas – apibūdinti translyčių asmenų karinės tarnybos įgyven-

-
- 1 Pvz., Šveicarijoje kilo daug diskusijų dėl 21 metų translyčio vyro (buvusi moteris), kuris norėjo atlikti karo tarnybą, tačiau jo prašymas buvo atmestas. Žr. „Army chief says transsexuals should be able to join Swiss military“, *Swissinfo*, 2019 m. rugpjūčio 16 d., https://www.swissinfo.ch/eng/society/transgender-case-_army-chief-says-transsexuals-should-be-able-to-join-swiss-army-/45165664.
 - 2 Žr. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, „Krašto apsaugos sistema: skaičiai ir pokyčiai, 2022“, <https://kam.lt/wp-content/uploads/2022/07/Skaiciai-ir-pokyciai-2022.pdf>.
 - 3 Pvz., gerai žinomas žiniasklaidoje translytės Zofijos atvejis. Žr. Viktorija Vilcanaitė, „Karo prievolės tarnybos atsakas dėl šauktinės translytės Zofijos: jei pase įvardyta, kad ji vyras, nuostatos galioja kaip vyrui“, *Delfi*, 2020 m. sausio 17 d., <https://www.delfi.lt/veidai/zmones/karo-prievoles-tarnybos-atsakas-del-sauktines-translytes-zofijos-jei-pase-ivaradyta-kad-ji-vyras-nuostatos-galioja-kaip-vyruui.d?id=83297957>.
 - 4 Žr. „The Trump Administration’s Transgender Military Ban“, *American Oversight*, 2021 m. sausio 25 d., <https://www.americanoversight.org/investigation/trump-administrations-transgender-military-ban>.
 - 5 Žr. Lee Jeehey, Dong-Hee Ryu ir Su-Jin Lee, „Anonymous view on transgender soldiers: content analysis of online news headlines and comments in South Korea“, *BMC Public Health* 22 (2022): 2085, <https://bmcpublichealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12889-022-14565-z>.

dinimo galimybes ir apribojimus. Siekiant šio tikslo nagrinėjama JAV translyčių asmenų karinės tarnybos ypatumai prezidento D. Trumpo valdymo laikotarpiu. Vėliau apžvelgiama translyčių asmenų šauktinių karo prievolės situacija Lietuvoje.

Akcentuotina, kad mokslinės literatūros šaltinių šia tematika nėra daug, ypač Lietuvoje. Straipsnyje daugiausia remiamasi Davido B. Cruzo ir Jillianos T. Weiss 2021 m. monografija „Gender Identity and The Law“, internetiniais šaltiniais ir teisės aktais, teismų praktika.

Rengiant straipsnį buvo taikyti šie metodai: mokslinės literatūros, internetinių straipsnių, teisės aktų, teismų praktikos analizės, lingvistinis, loginis, lyginamasis ir apibendrinimo metodai. Mokslinės literatūros šaltinių, internetinių straipsnių analizė, lingvistinis ir loginis metodai padėjo apibūdinti ir suformuoti kritinį požiūrį į translyčių asmenų karo tarnybos galimybių apribojimo problemas. Teisės aktų ir teismų praktikos analizė taikoma siekiant atskleisti JAV prezidento D. Trumpo vykdytą politiką translyčių karo tarnybos pareigūnų atžvilgiu ir teismų požiūrį dėl galimos translyčių karo pareigūnų diskriminacijos. Lyginamasis metodas taikytas analizuojant translyčių šauktinių situaciją Lietuvoje. Loginis ir apibendrinimo metodai taikyti pateikiant išvadas ir apibendrinimus.

Pabrėžtina, kad translyčiai asmenys skirtingose šalyse turi sudėtingą ir įvairialypę karinės tarnybos galimybių istoriją skirtingais laikotarpiais. Kai kuriose šalyse šiems asmenims buvo leista atvirai tarnauti kariuomenėje. Pvz., 1974 m. Nyderlanduose pirmą kartą leista atlikti karo tarnybą translyčiams, o vėliau jų pavyzdžiu sekė ir Australija, Kanada, Izraelis, Švedija, Jungtinė Karalystė ir kt. Kitose valstybėse jie susiduria su įvairiomis diskriminacijos ir atskirties formomis. Toliau bus nagrinėjama JAV translyčių asmenų karo tarnybos galimybių praktika, kuriai būdinga įvairiapusiška draudimų ir leidimų retrospektyva. Pažymėtina, kad JAV Gynybos departamentas turi bene didžiausią darbuotojų skaičių (apie 2,8 mln.), kuriame, pvz., 2018 m. duomenimis, tarnaujančių translyčių karių skaičius buvo 14 707⁶. Šioje šalyje veikia ir Translyčių Amerikos Veteranų asociacija⁷.

1. JAV translyčių asmenų teisės į karo tarnybą įgyvendinimo ypatumai

Jungtinėse Valstijose per pastaruosius kelerius metus politika dėl transseksualių asmenų, tarnaujančių kariuomenėje, dažnai keitėsi. 2016 m. prezidento B. H. Obamos administracija panaikino draudimą transseksualiems asmenims tarnauti kariuomenėje ir leido jiems gauti medicininę priežiūrą, susijusią su jų lytine tapatybe. Nors homoseksualai, lesbietės, biseksualai karo tarnybos galimybę įgijo daug anks-

6 Žr. Aaron Belkin ir Diane H. Mazur, *Department of Defense Issues First-Ever Official Count of Active Duty Transgender Service Members*, 2018 m. vasario 13 d., <https://palmcenterlegacy.org/wp-content/uploads/2019/06/14700-Transgender-Troops-.pdf>.

7 „Transgender American Veterans Association“, <https://www.transveteran.org/>.

čiau, tačiau translyčiams 2017 metais prezidento D. Trumpo⁸ administracijos nurodymu nebuvo tai leista dėl tam tikrų medicininių ir psichologinių nuostatų⁹. Todėl, norėdami prisijungi prie JAV karo tarnybos, potencialūs tarnybos kariai privalėjo būti fiziškai ir psichologiškai patikrinti kontrolės, kurios kiekvienas tarnybos skyrius turi parengęs savo medicininio netinkamumo kriterijus¹⁰. Lyties keitimo operacija ir identifikavimas savęs kaip translyčio – tai yra kriterijai, dėl kurių asmuo gali būti pripažįstamas kaip netinkamas karinei tarnybai. Translyčiai vyrai, kuriems buvo atlikta lyties keitimo operacija, galėjo būti pašalinti dėl „didelių genitalijų anomalijų ar defektų“ ir lyties keitimo. Translytės moterys, kurioms buvo atlikta lyties keitimo operacija, galėjo būti pašalintos dėl penio amputacijos, „didelių genitalijų anomalijų ar defektų“ ir lyties keitimo¹¹. Net jei ir nėra atlikta lyties keitimo operacija, jie galėjo būti eliminuoti dėl psichologinės ekspertizės patikros. Translyčiai kariai, kurie norėjo likti karinėje tarnyboje, privalėjo būti patikrinti kontrolės pagal jų biologinę lytį, nevartoti hormonų, nesirengti priešingos lyties drabužiais, kad taip nuslėptų savo translytiškumą. Pvz., kai kurie karo tarnybos skyriai net reikalavo pranešti apie bet kokią medicinos paslaugą, suteiktą privačių sveikatos specialistų. Neaktyvaus rezervu kariaus buvo taikomi panašūs griežti reikalavimai. Kol buvo nagrinėjami skundai dėl D. Trumpo Memorandumo žemesnės instancijos teismuose (*Jane Doe v. Trump, Stone v. Trump, Karnovski v. Trump, Stockman v. Trump* bylos), Jungtinių Valstijų Aukščiausiasis Teismas leido D. Trumpo administracijai vykdyti planą dėl translyčių asmenų karinės tarnybos draudimo.

Šis prezidento D. Trumpo Memorandumas¹² buvo apskūstas Jungtinių Valstijų apygardos teismui (Kolumbijos valstija) (toliau – Teismas). *Doe v. Trump* yra pirmoji byla, kurioje teisėjas priėmė preliminarų įsakymą prieš tokį draudimą. Pareiškėjai – 8 įvairių karinės tarnybos sektorių tarnautojai (kai kurie iš jų buvo anoniminiai ieškovai), kuriems atstovavo Nacionalinis lesbiečių teisių centras ir LGBTQ teisiniai advokatai ir gynėjai. Teismo išvadą sudarė trys dalys: pirmoje išvados dalyje buvo vertinama Teismo jurisdikcija ir atsižvelgiama į atsakovų argumentus, kad ieškovai

8 2017 m. liepos 26 d. JAV Prezidentas Donaldas J. Trumpas „Twitter“ paskyroje paskelbė, kad Jungtinių Valstijų Vyriausybė nepritars ir neleis translyčiams asmenims tarnauti bet kokiose karo tarnybos pajėgose.

9 2017 m. rugpjūčio 25 d. Prezidentas pasirašė Memorandumą, kuriuo nurodė nuo 2018 m. sausio 1 d. uždrausti translyčių karinę tarnybą, sustabdyti bet kokią lyties keitimo operacijų finansavimą. Žr. Memorandum of August 25, 2017, „Military Service by Transgender Individuals“, Memorandum for the Secretary of Defense [and] the Secretary of Homeland Security, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/FR-2017-08-30/pdf/2017-18544.pdf>.

10 David B. Cruz ir Jillian T. Weiss, *Gender Identity and The Law, 2021* (Durham, North Carolina: Carolina Academic Press), 317.

11 *Ibid.*

12 „Military Service by Transgender Individuals“, Memorandum for the Secretary of Defense [and] the Secretary of Homeland Security, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/FR-2017-08-30/pdf/2017-18544.pdf>.

neturi teisės pareikšti ieškinį ir kad jų reikalavimai nėra tinkami; antroje išvados dalyje atmetamas ieškovų ieškinio pagrindas dėl ieškinio nepareiškimo; galiausiai, trečioje išvados dalyje Teismas nusprendė nagrinėti ieškovų prašymą taikyti laikinąsias apsaugos priemones¹³. Akcentuotina, kad Teismas neturėjo jurisdikcijos dėl Memorandumo 2 skirsnio¹⁴ b punkto, kuriame draudžiama naudoti karinius išteklius lyties keitimo chirurginėms procedūroms finansuoti, nes nė vienas ieškovas neįrodė, kad šis nurodymas (angl. *directive*) („Lyties keitimo chirurgijos direktyva“) jiems gali turėti didelės įtakos¹⁵. Pareiškėjai skundėsi dėl žalos, kurią jie patirs pašalinus juos iš tarnybos, kad bus pažeistas konkurencijos karo tarnyboje principas ir pan. O atsakovai teigė, kad ieškovai nepaiso tikrosios politikos, grindžiamos tuo, kad gali būti išimčių, kad jie gali apsisaugoti remdamiesi laikinosiomis rekomendacijomis, susijusiomis su translyčių asmenų tarnybos nariais, ir remiasi tik hipotetine ateities politika dėl translyčių asmenų karinės tarnybos. Teismas abejojo tokiais argumentais tvirtindamas, kad Memorandumas aiškiai numato, kad nuo 2018 m. kovo 23 d. kariuomenė turi atleisti translyčius tarnybos narius. Remiantis Aukščiausiojo Teismo priimtais ankstesniais sprendimais bylose (*Adarand Constructors, Inc. v. Pena; Gratz v. Bollinger, Parents Involved in Cmty. Sch. v. Seattle Sch. Dist. No. 1; Worth v. Jackson*) dėl atvejų, kuriose ieškovai jautėsi diskriminuojami dėl mažiau palankių sąlygų, minėtas Teismas nusprendė, kad: (i) Prezidento memorandumo 2 dalyje (2 sec.) „išlaikymo (a) ir sustabdymo (b) nurodymai“ nustato konkurencinę kliūtį, su kuria iš esmės gali susidurti ieškovai, įvardyti slapyvardžiais, ir (ii) kad ši kliūtis iš tikrųjų sukelia žalą, o to pakanka, kad įvardyti ir anoniminiai ieškovai galėtų ginčyti Prezidento Memorandumo „išlaikymo ir sustabdymo nurodymų“ teisėtumą¹⁶. Nagrinėdamas vieno iš pareiškėjų Kibby skundą Teismas sutiko, kad jam atsirastų žala dėl draudimo translyčiams dirbti karinėje tarnyboje, nes jis ką tik baigė du studijų metus iš keturių JAV karinio jūrų laivyno akademijoje Anapolyje (Merilando valstija) ir pradėjo perėjimo iš vienos lyties į kitą procesą. Suprantama, kad toks eliminavimas tampa nepalankus ieškovui ne tik dėl laiko ir finansinių investicijų, bet ir sudaro konkurencinį barjerą. Teismas pripažino, kad ieškovai visų pirma „įrodė didelę tikimybę to, kad dėl savo translytiškumo susidurs su konkurencinėmis kliūti-

13 *Doe v. Trump*, 275 F. Supp. 3d 167 (D.D.C. 2017), III dalis, <https://casetext.com/case/doe-v-trump-4>.

14 Presidential Memorandum for the Secretary of Defense and the Secretary of Homeland Security, Sec. 2. Directives: „Gynybos sekretorius ir Krašto saugumo sekretorius JAV pakrančių apsaugos atžvilgiu privalo:

a) išlaikyti šiuo metu galiojančią politiką dėl translyčių priėmimo į karinę tarnybą po 2018 m. sausio 1 d., kol Gynybos sekretorius, pasikonsultavęs su Krašto saugumo sekretoriumi, pateiks priešingą rekomendaciją, kuri, mano nuomone, yra įtikinama; ir
b) sustabdyti bet kokią DoD arba DHS išteklių naudojimą karinio personalo lyties keitimo chirurginėms procedūroms finansuoti, išskyrus tiek, kiek tai būtina asmens, kuris jau pradėjo gydymo kursą pakeisti lytį, sveikatai“.

15 *Doe v. Trump*, 275 F. Supp. 3d 167 (D.D.C. 2017), III dalis, <https://casetext.com/case/doe-v-trump-4>.

16 *Ibid.*, 199.

mis, susijusiomis su stojimu į karo tarnybą, ir savo pareigų išlaikymu. Antra, jie įrodė didelę atsisakymo būti priimtiems į karo tarnybą ar būti atleistiems iš kariuomenės dėl translytiškumo riziką¹⁷. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nors „Teismas ir daro išvadą, kad ieškovai turi teisę ginčyti „išlaikymo ir sustabdymo nurodymus“, nė vienas iš ieškovų neįrodė faktinės žalos, susijusios su Lyties keitimo operacijų direktyva“¹⁸. Teismas argumentavo tuo, kad vienas iš anoniminių pareiškėjų (Jane Doe 1) neįrodė žalos, nes atsakovai pateikė deklaraciją, kurioje nurodyta, kad „šiuo metu Gynybos sveikatos agentūra nagrinėja Jane Doe 1 prašymą dėl papildomos sveikatos priežiūros, būtinos su perėjimu susijusiai operacijai atlikti“¹⁹. Teismas taip pat pabrėžė, kad „nors šiuo metu yra neaiškumų dėl tikslios būsimos kariuomenės politikos translyčių asmenų atžvilgiu, neaiškumų nėra dėl dviejų prezidento Memorandumo nurodymų: kariuomenė turi atleisti translyčius tarnybos narius, o translyčiams asmenims įstoti draudžiama neribotą laiką. Teismas nesprenžia tos būsimos politikos detalių, o tik vertina, ar šios direktyvos pačios savaime nepažeidžia Konstitucijos. Nurodymai žinomi, taip pat aplinkybės, kuriomis jos buvo išleistos. Jie negali būti konkretesni, o būsima kariuomenės politika – be prezidento veiksmų – negali pakeisti to, ko reikalauja direktyvos. Nėra pagrindo manyti, kad prezidentas pakeis šias direktyvas, ir Teismas turi manyti, kad kariuomenė jas tiksliai vykdys <...> Vadinasi, „išlaikymo ir sustabdymo nurodymų“ konstitucingumas yra teisminis sprendimas“²⁰. Ieškovai taip pat prašė Teismo uždrausti vykdyti „išlaikymo ir sustabdymo nurodymus“, kol bus galutinai išspręsta ši byla. Teismas tokį prašymą tenkino, nes: 1) yra tikimybė, kad pareiškėjų ieškinys bus patenkintas dėl to, kad „išlaikymo ir sustabdymo nurodymai“ pažeidžia 5-ąją Konstitucijos pataisą²¹, 2) ieškovai patirs nepataisomą žalą, jei nebus uždrausta vykdyti teismo draudimą, ir 3) teisingumo pusiausvyra ir viešasis interesas yra palankūs, kad būtų pritaikytos draudžiančios priemonės²².

Šis Prezidento priimtas sprendimas atrodo labiau hipotetinis (neva transseksualūs asmenys gali turėti problemų dėl sveikatos sutrikimų, trukdančių atlikti jų pareigas, taip pat jų dislokavimo galimybės gali būti apribotos), nes hipotetinių lūkesčių gali kilti ir dėl kitų tarnybos karių sveikatos. Akcentuotina ir tai, kad prieš priimant Memorandumą buvo sudaryta Gynybos departamento darbo grupė, kuri vienbalsiai nutarė, kad nėra kliūčių, trukdančių translyčiams asmenims atvirai tarnauti kariuomenėje, t. y. neslepiant savo lytinio identiteto. Po tokio pareiškimo daug karių net atvirai prisistatė savo vadams kaip translyčiai. Sykiu netikėtai Prezidentas „Twitter“

17 *Doe v. Trump*, 275 F. Supp. 3d 167 (D.D.C. 2017), III dalis, <https://casetext.com/case/doe-v-trump-4>, 203.

18 *Ibid.*, 204.

19 *Ibid.*

20 *Ibid.*

21 5-oji JAV Konstitucijos pataisa suteikia teisę į teisinę gynybą neduoti parodymų prieš save, apsaugo nuo dvigubos teisinės atsakomybės (draudžiama asmenį bausti du kartus už tą patį nusikaltimą), draudžia paimti privačią nuosavybę viešajam naudojimui be teisingos kompensacijos.

22 *Doe v. Trump*, 275 F. Supp. 3d 167 (D.D.C. 2017), 204, <https://casetext.com/case/doe-v-trump-4>.

paskyroje paskelbė, kad visiems translyčiams asmenims bus uždrausta dalyvauti bet kokioje karo tarnybos veikloje.

Toliau Teismas tvirtino, kad, viena vertus, translyčiai yra ta visuomenės grupė, kuri patiria persekiojimą ir diskriminaciją. Kita vertus, ji yra gana maža, kad turėtų politinės galios įtaką. Teismo teigimu, minėtos direktyvos diskriminuoja translyčius, taip baudžiant juos už lyčių stereotipų nesilaikymą atimant karinės tarnybos teisę. Svarbu ir tai, kad Teismas neigiamai vertino tokių tikslinių teisių atėmimą iš tam tikros žmonių grupės, kuriomis jie anksčiau galėjo naudotis, ir tai iš esmės skiriasi nuo to, kai asmeniui tokia teisė niekada nebuvo suteikta. Šiuo atveju vyriausybė turi įrodyti reikšmingų aplinkybių atsiradimą, siejamą su šios teisės uždraudimu. Tačiau Teismas sutiko su atsakovų argumentais, kad ankstesnis tyrimas apie kliūčių nebuvimą translyčių asmenų karinei tarnybai negali amžinai įpareigoti būsimų administracijų patiems nagrinėti šį klausimą. Tačiau Teismas suabejojo, kodėl tam tikrai asmenų grupei teisės staiga buvo atšauktos dėl priežasčių, prieštaraujančių vieninteliamo tuo metu žinomiems tyrimams, kuriuos tuo metu atliko Gynybos departamento darbo grupė²³. Todėl Teismas pripažino, kad netrukus įsigaliosiantis draudimas įvardija ir stigmatizuoja ieškovus kaip mažiau pajėgius tarnauti kariuomenėje, mažina jų stažą tarp bendraamžių ir pareigūnų, stabdo jų karjeros augimą ir grasina sugriauti pasirinktą pašaukimą arba galimybę naudotis unikaliomis mokymosi galimybėmis²⁴. Todėl Teismas nurodė grįžti prie *status quo* prisijungimo ir išlaikymo atžvilgiu, kuris egzistavo prieš išleidžiant Prezidento memorandumą, t. y. prieš 2016 m. birželio 30 d. nustatytos ir 2017 m. birželio 30 d. gynybos sekretoriaus Jamesso Mattiso pakeistos išlaikymo ir prisijungimo politikos²⁵. Pažymėtina, kad vėliau šis teismo įsakymas apskundus jį buvo panaikintas²⁶.

Cruzo ir Weiss teigimu, „translyčių asmenų kaip galimų karo tarnybos narių diskvalifikavimas dėl medicininių priežasčių yra nesuderinamas su tuo, kaip kariuomenė paprastai sprendžia kitas sveikatos sąlygas ir diagnozes. Daugumai translyčių nereikia nuolatinio gydymo ir net ne visi translyčiai nori lyties keitimo operacijos“²⁷. Šie autoriai savo abejones dėl translyčių asmenų eliminavimo iš tarnybos grindžia lygindami kitų karinėje tarnyboje prieinamų sveikatos priežiūros paslaugų politiką, susijusią su moterimis, vartojančiomis kontraceptines tabletes (jei moterys gali vartoti tokias hormonines tabletes, tada kodėl translyčiai negali vartoti hormonų?), nėščiomis moterimis ir diabetikais. Pvz., Christopherio Ingrahamo teigimu, kuris remiasi „Military Times“ atlikta analize, „bendros karinės išlaidos vaistams nuo

23 Pvz., žr. Secretary of Defense, „Memorandum for Secretaries of the Military Departments, Subject: Transgender Service Members, July 28, 2015“, https://dod.defense.gov/Portals/1/features/2016/0616_policy/memo-transgender-service-directive-28-July-2015.pdf.

24 *Doe v. Trump*, 275 F. Supp. 3d 167 (D.D.C. 2017), 216, <https://casetext.com/case/doe-v-trump-4>.

25 Žr. *Ibid.*, Conclusions.

26 Žr. *Doe v. Trump*, 275 F. Supp. 3d 167 (D.D.C. 2017), <https://casetext.com/case/doe-v-trump-13>.

27 Cruz ir Weiss, *supra note*, 10: 319.

erekcijos disfunkcijos kasmet sudaro 84 milijonus JAV dolerių, o tai 10 kartų viršija metinę su pereinamuoju laikotarpiu susijusią medicininę priežiūrą aktyvią tarnybą atliekantiems translyčiams kariams²⁸. Analizuojant oponentų nuomones dėl translyčių asmenų karinės tarnybos įgyvendinimo problemų perėjimo iš vienos lyties į kitą procese ir to, kokias uniformas jie turėtų dėvėti tuo metu, minėti autoriai remiasi Jungtinės Karalystės pavyzdžiu, kai lyties keitimo metu yra mokamos kompensacijos. Remdamiesi šios šalies pavyzdžiu, Cruzas ir Weiss siūlo vienos lyties perėjimo į kitą metu mažiau rizikingų darbų galimybę ir pan.

Tačiau yra ir kitų nuomonių. Kai kurie asmenys tokį D. Trumpo sprendimą įvertino kaip labiau teigiamą dėl priežasčių, susijusių: su translyčių privataus gyvenimo apsaugos problemomis dėl tualetų, dušų, persirengimo kabinų ir pan., su translyčių asmenų dislokacijos apribojimais, kai jiems atliekama lyties keitimo operacija; su fizinio parengtumo klausimais, taikomais moterims ir vyrams; su kariuomenės resursų panaudojimu translyčių sveikatos priežiūrai; su kitų kariuomenės narių sąžinės ir religijos laisve²⁹.

2018 m. kovo 23 d. D. Trumpas paskelbė dar vieną Memorandumą³⁰, atšaukdamas ankstesnįjį. Šį kartą Prezidentas sušvelnino savo poziciją drauddamas karo tarnybą tiems, kuriems reikia daugiau medicininio gydymo, įskaitant vaistus ir chirurgiją. O JAV Vašingtono apygardos teismas nepripažino jo kaip naujo³¹, nes jame taip pat buvo numatyti griežti draudimai, kurie liko galioti iki Joe Bideno išrinkimo Prezidentu.

Pirmąją prezidento J. Bideno darbo dieną 2021 m. sausio 20 d. jo spaudos sekretorė Jena Psaki spaudos konferencijoje paskelbė, kad prezidentas panaikins draudimą translyčiams asmenims atvirai tarnauti kariuomenėje. Draudimas buvo atšauktas 2021 m. sausio 25 d. paskelbus, kad lytinė tapatybė neturi būti kliūtis karinei tarnybai. Taigi nuo 2021 m. JAV translyčių asmenų karinės tarnybos politika yra tokia, kad asmenims, kurie pripažįstami translyčiais, leidžiama tarnauti kariuomenėje, tačiau jie turi atitikti konkrečius kriterijus, susijusius su jų lytine tapatybe, įskaitant medicini-

28 Žr. Christopher Ingraham, „The military spends five times as much on Viagra as it would on transgender troops’ medical care“, *The Washington Post*, July 26, 2017, <https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2017/07/26/the-military-spends-five-times-as-much-on-viagra-as-it-would-on-transgender-troops-medical-care/>.

29 Žr. Ryan T. Anderson, „5 Good Reasons Why Transgender Accommodations Aren’t Compatible With Military Realities“, *The Daily Signal*, July 26, 2017, <https://www.dailysignal.com/2017/07/26/5-good-reasons-transgender-accommodations-arent-compatible-military-realities/>.

30 „Presidential Memorandum for the Secretary of Defense and the Secretary of Homeland Security Regarding Military Service by Transgender Individuals March 23, 2018, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/presidential-actions/presidential-memorandum-secretary-defense-secretary-homeland-security-regarding-military-service-transgender-individuals/>.

31 Žr. *Karnoski v. Trump*, Case No. 2:17-cv-01297-MJP, <https://cdn.ca9.uscourts.gov/datastore/opinions/2019/06/14/18-35347.pdf>.

ninius reikalavimus bei fizinės ir psichinės sveikatos standartus³². Ši politika taip pat draudžia translyčių asmenų diskriminaciją kariuomenėje ir suteikia jiems galimybę gauti būtiną medicininę priežiūrą, susijusią su jų lytine tapatybe.

Apibendrinant teigtina, kad translyčių asmenų teisių padėtis siekiant atlikti karo tarnybą neturėtų priklausyti nuo politinių sprendimų. Toks translyčių asmenų eliminavimas grindžiant jį finansiniais, medicininiais ir psichologiniais argumentais, kurie nebuvo reikšmingi iki D. Trumpo prezidentavimo laikotarpio, yra nepateisinami ir diskriminuojantys, pažeidžiantys lygybės, teisėtų lūkesčių principą.

2. Translyčių asmenų karo tarnybos galimybės Lietuvoje

Translyčių asmenų teisių padėtis 2022 m. Lietuvoje įvertinta 3 iš 30 balų, teigiamai vertinant tik tai, kad egzistuoja administracinės priemonės, nėra reikalaujama operacijos ar sterilizacijos keičiant lytį³³. Palyginkime situaciją Lietuvoje ir panagrinėkime karo prievolės tvarką. LR karo prievolės įstatymo 3 str. numatomos tokios atleidimo nuo karo prievolės priežastys: „1) asmenys, kurie nustatyta tvarka pripažinti neveiksniais arba ribotai veiksniais; 2) neįgalieji; 3) asmenys, kurie karinės medicinos ekspertzės komisijos, sudarytos ir veikiančios Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka, dėl sveikatos būklės pripažinti netinkamais privalomajai karo tarnybai; 4) asmenys, įstatymų nustatyta tvarka perkelti į dimisiją; 5) pagrindinio karinio parengtumo neįgiję asmenys, kai jiems sukanka 60 metų; 6) moterys, išskyrus tas, kurios raštu pareiškė norą tapti karo prievolinkėmis ir (ar) yra baigusios aukštojoje mokykloje medicinos, slaugos ar akušerijos studijų programas“³⁴. Pabrėžtina, kad pagal Lietuvos karių etikos kodekso III d. 6 punktą karys, atlikdamas savo pareigas, privalo: „<...> gerbti ir ginti kiekvieno žmogaus orumą bei pagrindines teises ir laisves, neatsižvelgiant į jo lytį, rasę, tautybę, kalbą, kilmę, socialinę padėtį, tikėjimą, įsitikinimus ar pažiūras, amžių, lytinę orientaciją, negalią, etninę priklausomybę, religiją“³⁵. Diskriminacijos draudimas dėl lytinės orientacijos šiame Kodekse atsirado nuo 2015 m. pagal Lygių galimybių kontrolierės rekomendaciją³⁶.

32 Žr. Department of Defence, „DoD Instruction 1300.28, In-Service Transition for Transgender Service Members“, April 30, 2021, Change 1, December 20, 2022, https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/DD/issuances/dodi/130028p.pdf?fbclid=IwAR04MlJmexeVCxV18RBXPuaj_udFOMgYlfq3nw0D9QCKdcDpzXP14Ic7Al8.

33 Žr. *Trans Rights Map, Europe & Centra Asia 2022*, <https://transrightsmatp.tgeu.org/home/>.

34 „Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymas“, *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 86-4150.

35 Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2005 m. gegužės 9 d. Nr. V-561 įsakymas „Dėl Lietuvos karių etikos kodekso patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 63-2248.

36 Žr. „Lygių galimybių kontrolieriaus 2015 m. balandžio 30 d. pažyma Nr.(15)SN-107)SP-59 „Dėl galimo Lygių galimybių įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punkto pažeidimo“, <https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2015/11/pazyma-del-galimos-diskriminacijos-lytines-orientacijos-pagrindu-karineje-tarnyboje.pdf>.

Dar 2017 m. Eglės Kuktoraitės (Nacionalinė LGBT* teisių organizacija LGL) publikuotame komentare apie lytinių mažumų teises pateikiama informacija³⁷ apie tai, kad šauktinių atrankos procedūros diskriminuoja asmenis, o psichiatro ir kitų specialistų komentarai leidžia teigti, kad tokie asmenys nepageidaujami ne tik dėl savo socialinio elgesio, bet ir bijant, kad kiti tarnaujantys kariai rodys nepakantumą šiems asmenims. Tokiu atveju ne sprendžiamos diskriminacijos problemos, bet tiesiog pašalinami asmenys, kurie gali būti homofobinių apraiškų objektai.

Teigtina, kad translytiškumo atveju gali būti taikoma tik viena atleidimo nuo karo tarnybos priežastis – karinės medicinos ekspertizės komisijos dėl sveikatos būklės pripažinimas netinkamais privalomajai karo tarnybai. LR karo prievolės įstatymo 6 str. 6 dalyje nurodyta: „Karo prievolinkai skiriami atlikti nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą tik teisės aktų nustatyta tvarka patikrinus jų sveikatą ir nustačius, kad jie tinkami atlikti nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą.“ 2020 m. publikuotame interviu su Verbavimu ir viešųjų ryšių skyriaus Karo prievolės ir komplektavimo tarnybos vedėja G. Kazlauskiene dėl lietuvių translyčio šaukimo į karo tarnybą nurodoma, kad „jeigu Lietuvos Respublikos pilietis turi asmens dokumentą, kuriame įvardinta, kad jis yra vyras, visos teisinės nuostatos asmeniui galioja kaip vyrui“; „ne išimtis yra ir karo prievolės klausimai. Asmenys, išoriškai atrodydami kaip moterys, negali savaime nuspręsti, kad jiems nereikia atlikti karinės įskaitos procedūrų. Tai nėra savaiminio atleidimo ar atidėjimo faktas ir tokios tarnybos atidėjimo priežasties nėra numatyta Lietuvos Respublikos Karo prievolės įstatyme“³⁸. Šiuo atveju asmens lyčiai nustatyti galioja asmens dokumente nurodytas lyties įrašas. Tačiau situacija atrodytų sudėtingesnė, jei asmens dokumentuose lytis būtų pakeista, tačiau fiziologiškai asmuo būtų moteriškos lyties. Ar galiotų tik teisinė lyties, t. y. nurodytos dokumentuose, statusas? Ko gero, situacija būtų išspręsta remiantis karinės medicinos ekspertizės komisijos pripažinimu netinkamais privalomajai karo tarnybai dėl sveikatos būklės. Pagal LR Vyriausybės 2002 m. liepos 12 d. nutarimu Nr. 112 patvirtintą įsakymą „Dėl Karinės medicinos ekspertizės nuostatų patvirtinimo“ karinė medicinos ekspertizė apibūdinama kaip „asmens sveikatos būklės įvertinimas, tinkamumo tarnybai ir (ar) sveikatos sutrikimo sunkumo laipsnio nustatymas, taip pat ekspertinės nuomonės apie galimybę asmens žūties (mirties) ar sveikatos sutrikimo priežastį susieti su jo tarnybinių pareigų vykdymu ar statusu teikimas. Medicinos ekspertizė yra viena iš specializuotosios medicinos ekspertizės rūšių“³⁹. Pagal Lietuvoje galiojančią ligų klasifikaciją (TLK-10- AM) transseksualumas priskiriamas prie

37 Eglė Kuktoraitė, „Ar reikia Lietuvos kariuomenei homoseksualių karių?“, *Mano teisės*, 2017 m. rugpjūčio 29 d., <https://manoteises.lt/straipsnis/ar-reikia-lietuvos-kariuomenei-homoseksualiu-kariu-2/>.

38 „Tarp šauktinių patekusi translytė Zofija: nesijaučiu ta, kuri galėtų būti karo lauke“, *diena.lt*, 2020 m. sausio 16 d., <https://www.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/i-sauktiniu-sarasa-patekusi-translytynes-jaučiu-ta-kuri-galetu-buti-karo-lauke-948474>.

39 „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. liepos 12 d. nutarimas Nr. 1125 (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. gegužės 27 d. nutarimo Nr. 532 redakcija) „Dėl Karinės medicinos ekspertizės nuostatų patvirtinimo“, Nr. 379, 2016-04-13, paskelbta TAR 2016-04-21, i. k. 2016-10145.

lyties tapatumo sutrikimų (F64)⁴⁰. Tačiau naujojoje klasifikacijoje TLK-11-AM tai apibūdinama kaip lyties neatitiktis (HA6Z)⁴¹. Pvz., remiantis LR krašto apsaugos ministro 2020 m. birželio 3 d. įsakymu Nr. V-449 „Dėl Tinkamumo karo, šaulio koviniame būryje ar žvalgybos pareigūno tarnybai pagal sveikatos būklę kriterijų ir Sveikatos būklės įvertinimo metodikos patvirtinimo“⁴² (toliau – Metodika) yra nurodyti tinkamumo karo, šaulio koviniame būryje ar žvalgybos pareigūno tarnybai pagal sveikatos būklę kriterijai ir sveikatos būklės įvertinimo metodika. Čia lentelėje pateikiami pagal TLK-10-AM kodą ligos ir sveikatos sutrikimai, tarp kurių patenka ir transseksualumas (Suaugusiųjų asmenybės ir elgesio sutrikimai (F60-F69), ir nurodytas pripažinimo tinkamu maksimalus apribojimo laipsnis: „sutrikimai bei ryškiai akcentuoti bruožai – netinkami tarnybai; akcentuoti bruožai – tinkami tarnybai“⁴³. Šios Metodikos 33 punkte „Suaugusiųjų asmenybės ir elgesio sutrikimai (F60-F69). Asmenybės bruožų akcentavimas (Z73.1)“ paaiškinta, kad „33.1 papunktis apima asmenybės ar elgesio sutrikimus, stipriai išreikštą asmenybės bruožų akcentavimą, trikdančią prisitaikymą psichosocialinėje aplinkoje, o 33.2 papunktis taikomas, jei asmenybės bruožų akcentavimas netrikdo prisitaikymo psichosocialinėje aplinkoje“⁴⁴. Teigtina, kad nustačius „sutrikimus bei ryškiai akcentuotus bruožus“ asmuo bus pripažintas netinkamu tarnybai.

Apibendrinus pasakytina, kad Lietuvoje neturint tinkamų translyčių asmenų teisių užtikrinimo teisinių procedūrų (pvz., lyties keitimo operacijų teisinio reguliavimo nebuvimas, translyčių asmenų sveikatos priežiūros spragos, privataus gyvenimo apsauga)⁴⁵, karinės tarnybos galimybės taip pat yra apribotos.

Išvados

1. JAV translyčių asmenų karo tarnybos įgyvendinimo galimybė grindžiama Jungtinių Valstijų prezidentų asmeniniu požiūriu į šią situaciją. Prezidento D. Trumpo politiniai sprendimai, susiję su translyčių karo tarnybos draudimais dėl finansinių, dislokacijos apribojimo priežasčių ir pan., buvo aiškiai diskriminuojantys, nepagrįsti medicininiais moksliniais įrodymais, pažeidžiantys šių asmenų lygiateisiškumą ir konkurenciją karo tarnyboje.

40 TLK-10-AM/ACHI/ACS elektroninis vadovas, 5 skyrius „Psichikos ir elgesio sutrikimai (F00-F99)“, <http://ebook.vlk.lt/e.vadovas/index.jsp?topic=/lt.webmedia.vlk.drg.icd.ebook.content/html/icd/5skyrius.html>

41 „ICD-11 Coding Tool“, WHO, https://icd.who.int/ct11/icd11_mms/en/release.

42 „Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2020 m. birželio 3 d. įsakymas Nr. V-449 „Dėl tinkamumo karo, šaulio koviniame būryje ar žvalgybos pareigūno tarnybai pagal sveikatos būklę kriterijų ir sveikatos būklės įvertinimo metodikos patvirtinimo“, TAR, 2020-06-03, Nr. 12054.

43 *Ibid.*

44 *Ibid.*

45 Žr. Daiva Petrėnaitė, „Teisės į lytinę identitetą pripažinimo perspektyvos ir lyties keitimo teisinio reguliavimo problematika“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2021).

2. Lietuvoje translytiškumo atveju gali būti taikoma tik viena atleidimo nuo karo tarnybos priežastis – karinės medicinos ekspertizės komisijos dėl sveikatos būklės pripažinimas asmens netinkamu privalomajai karo tarnybai. Netinkamumas tarnybai nustatomas pagal karinės medicinos ekspertizės įvertinimą diagnozavus asmenybės ar elgesio sutrikimus, stipriai išreikštą asmenybės bruožų akcentavimą, trikdantį prisitaikymą psichosocialinėje aplinkoje. Todėl translyčių asmenų karinės tarnybos galimybės Lietuvoje yra apribotos ir gali būti vertinamos kaip diskriminuojančios.

PECULIARITIES OF THE IMPLEMENTATION OF MILITARY SERVICE FOR TRANSGENDER PERSONS: U.S. PRACTICE AND THE SITUATION IN LITHUANIA

Daiva Petrėnaitė

Mykolas Romeris University, Lithuania
Utena University of Applied Sciences, Lithuania

***Summary.** This article deals with the implementation of the military service of transgender persons. The author analyses the experience of transgender military service opportunities in the United States during the presidency of D. Trump, where the president's drastic decision to ban transgender people from military service and the position of the courts in the ensuing disputes is analyzed. In Lithuania, transgender people should not be exempted from compulsory military service under anti-discrimination legislation, but implementing this right and obligation may pose some problems when the gender legally documented in a person's identity documents differs from that with which they live. They may be found unsuitable based on personality and behavioral disorders, according to the conclusion of a military medical examination.*

Keywords: transgender, military service, discrimination, gender reassignment.

Daiva Petrėnaitė, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės instituto lektorė, socialinių mokslų (teisė) daktarė; Utenos kolegijos Verslo ir technologijų fakulteto Teisės katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: konstitucinė teisė, teisės filosofija, žmogaus teisės, bioteisė.

Daiva Petrėnaitė, Lecturer at the Institute of Public Law at the Law School at Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law); associate professor at the Law Department at the Faculty of Business and Management at Utena University of Applied Sciences. Research interests: constitutional law, philosophy of law, human rights, biolaw.